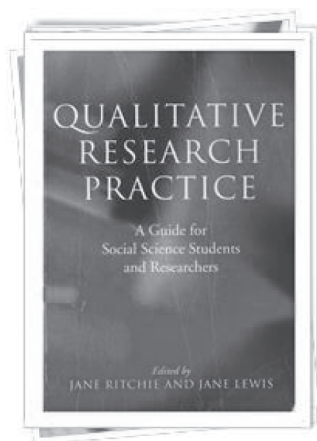

บทวิจารณ์หนังสือ

กุลศิริ อรุณภาคย์¹

ชื่อหนังสือ : Qualitative Research Practice : A Guide for Social Science Students and Researchers

Edited by Jane Ritchie and Jane Lewis 2003.

London : Sage. 336 p.

แม้ว่าการวิจัยเชิงคุณภาพจะไม่ใช่วิธีใหม่ และหนังสือเล่มนี้ก็พิมพ์มาหลายปีแล้ว แต่ผู้วิจารณ์เห็นว่ายังมีประเด็นที่สามารถนำไปคิดต่อ และยังคงเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยเชิงคุณภาพ หนังสือนี้เขียนโดยทีมนักวิจัยปัจจุบันและอดีตนักวิจัยของ The Qualitative Research Unit at the National Centre for Social Research ประเทศอังกฤษ

The National Centre for Social Research เป็นองค์กรอิสระในการวิจัยสังคมที่ใหญ่ที่สุดในอังกฤษ ตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1969 ส่วน The Qualitative Research Unit เป็นหน่วยงานย่อยที่ตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1985

เนื้อหาในหนังสือแบ่งออกเป็น 11 บท กล่าวตั้งแต่รากฐานทางปรัชญาในการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อยไปจนถึงการนำผลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพไปอธิบายกลุ่มตัวอย่างหรือบริบทที่กว้างขวางกว่า เริ่มจาก **บทที่ 1** “The Foundations of Qualitative Research” เขียนโดย Dawn Snape and Liz Spencer กล่าวถึง ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การศึกษาข้อมูลตามลักษณะที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ มุ่งใช้การตีความ และให้ความหมายด้วยมุมมองที่พยายามจะทำความเข้าใจกับการให้ความหมายของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ (การกระทำ, การตัดสินใจ, ความเชื่อ, ค่านิยม ฯลฯ) ภายในสังคมของเขาเอง ผู้เขียนให้ข้อสังเกตว่า “วิถีทางที่ผู้คนศึกษาทำความเข้าใจและตีความ ให้กับความเป็นจริงทางสังคม” คือลักษณะเด่นประการหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนี้การวิจัยเชิงคุณภาพมักศึกษาตัวอย่างที่มีขนาดเล็ก และคัดเลือกจากหลักการที่มีลักษณะเฉพาะ มีวิธีการเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมีความเกี่ยวข้องกันอย่างมาก เพราะตลอดทั้งกระบวนการทำวิจัยมีการตีความ, พัฒนาข้อมูล, และแนวคิดจากประเด็นใหม่ๆ ที่ถูกค้นพบอยู่เสมอ

¹ นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เนื้อหาส่วนใหญ่ในบทนี้เน้นความเป็นมาของการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ผู้เขียนกล่าวได้อย่างน่าสนใจโดยแสดงให้เห็นว่าการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ มีการพัฒนาในวิถีสองทางที่ตรงข้ามกัน (contrast) นับตั้งแต่จุดกำเนิด และสมมติฐานการศึกษา

เริ่มจากปรัชญาที่เป็นฐานคิดของการวิจัย ผู้เขียนตั้งต้นที่ **Rene Descartes** ที่เขียนงาน Discourse on Methodology ในปี ค.ศ.1637 ที่เน้นให้ความสำคัญเชิงภววิสัย (objectivity) และหลักฐานที่จับต้องได้ในการแสวงหาความจริง ความคิดสำคัญของ Descartes คือ ผู้แสวงหาความรู้ควรจะพยายามรักษาระยะห่างจากสิ่งที่มีอิทธิพลทั้งหลายที่อาจจะมีผลทำให้ความสามารถในการคิดของพวกเขาไม่บริสุทธิ์ หรือเบี่ยงเบน (corrupt) ไป ความคิดอื่นที่สำคัญเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 17 ได้แก่ **Isaac Newton** และ **Francis Bacon** กล่าวว่าความรู้เกี่ยวกับโลกของเรา สามารถค้นพบได้ผ่านการสังเกตโดยตรงมากกว่าจะได้จากสิ่งที่เป็นนามธรรม ในทำนองที่คล้ายกันกับ **David Hume** (1711-76) ผู้เริ่มก่อตั้งการแสวงหาความรู้เชิงประจักษ์ (empirical) และผู้ที่สานต่อความคิดนี้ คือ **Auguste Comte** (1798 -1857) ยืนยันว่าสังคมมนุษย์สามารถศึกษาได้เหมือนกับโลกธรรมชาติ ความคิดนี้ เป็นรากฐานของสกุลความคิด (school of thought or paradigm) ที่รู้จักกันในนามปฏิฐานนิยม (positivism) ที่มีอิทธิพลหลักในการวิจัยทางสังคมตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 20 แม้ว่าปฏิฐานนิยมจะถูกตีความไปแตกต่างกันในหมู่นักวิจัยสังคมก็ตาม

ส่วนความคิดแรกเริ่มของการวิจัยเชิงคุณภาพได้รับอิทธิพลมาจาก **Immanuel Kant** ซึ่งเขียนหนังสือ Critique of Pure Reason ในปี ค.ศ.1781 Kant กล่าวว่า มีหนทางที่จะทำความรู้จักกับโลกมากกว่าการสังเกตโดยตรง นั่นคือ การตีความและผู้คนก็ใช้วิธีนี้อยู่ตลอดเวลา เช่น เขาเสนอว่ากระบวนการรับรู้ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสของมนุษย์เท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับการตีความการให้ความหมายในสิ่งที่ประสาทสัมผัสบอกเราด้วย และ การรู้ และความรู้ (knowing and knowledge) อยู่เหนือกว่า การแสวงหาความรู้เชิงประจักษ์ หรือ มีความแตกต่างที่ยังคงดำรงอยู่ ระหว่าง ‘เหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์’ (มีพื้นฐานจากความถูกต้องแม่นยำ ความสมบูรณ์แบบของการตัดสินใจโดยใช้เหตุผล) และ ‘เหตุผลในทางปฏิบัติ’ (ขึ้นอยู่กับศีลธรรมและการตัดสินใจที่คาดเดาได้ยาก)

ผู้ที่มีความสำคัญอีกคนหนึ่งที่มีส่วนในการพัฒนาความคิดเกี่ยวกับการตีความ (interpretivist thought) และการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ **Wilhelm Dilthey** ชาวเยอรมัน (เขาเขียนงานในช่วงปี ค.ศ.1860-1870) เน้นความสำคัญของ ‘การทำความเข้าใจ’ (หรือ ‘verstehen’ ในภาษาเยอรมัน) และศึกษาผู้คนจากประสบการณ์ที่ผู้คนเหล่านั้นกำลังเผชิญอยู่ (‘lived experiences’) โดยคำนึงถึงประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมนั้นๆ

ความคิดดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อ **Max Weber** (1864 - 1920) และ Weber ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับมุมมองเรื่องความสำคัญของ ‘การทำความเข้าใจ’ อย่างไรก็ตาม Weber ก็ไม่ได้เข้มงวดกับจุดยืนเรื่องการตีความมากนัก แต่เขาพยายามที่จะสร้างสะพานเชื่อมโยงระหว่าง แนวคิดการตีความ กับแนวคิดเชิงปฏิฐานนิยม Weber เชื่อว่าการวิเคราะห์จากภาวะเงื่อนไข (condition) ที่จับต้องได้เป็นสิ่งสำคัญ แต่ไม่เพียงพอที่จะเติมเต็มความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของผู้คน เขาจึงเสนอให้ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจความหมายของการกระทำทางสังคม ภายในบริบทของเงื่อนไขที่จับต้องได้ในที่ๆ ผู้คนนั้นอาศัยอยู่ Weber ได้เสนอ 2 รูปแบบเพื่อจะทำความเข้าใจ คือ ทำความเข้าใจจากการสังเกตโดยตรง และอธิบายหรือทำความเข้าใจ

เข้าใจสิ่งจูงใจที่ทำให้เกิดสิ่งนั้นขึ้น Weber ได้กล่าวว่ามี ความแตกต่างอย่างสำคัญที่จะทำความเข้าใจระหว่างวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับสังคมศาสตร์

ประมาณช่วงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงตลอดศตวรรษที่ 20 แม้การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้รับการพัฒนาและถูกยอมรับมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกท้าทายและวิพากษ์วิจารณ์จากวิธีวิจัยแบบอื่นๆ โดยเฉพาะจากเหล่าปฏิฐานนิยม และแนวคิดหลังสมัยใหม่

ในสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การวิจัยเชิงคุณภาพในระยะแรกเริ่มอยู่ในรูปของงานชาติพันธุ์วรรณา ที่ได้รับความนิยมทั้งในอเมริกาและอังกฤษ เช่น งานในยุคแรกๆ ของ Malinowski, Radcliffe Brown, Margaret Mead, Gregory Bateson and Franz Boas และผู้ที่ศึกษาผู้คนพื้นเมืองทั่วโลก Robert Park และงานของ Chicago school ที่เน้นศึกษาผู้คนและวัฒนธรรมท้องถิ่นในที่ที่มีน้อยคนนักจะรู้จัก

ต่อมากลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 Young และ Willmott ในประเทศอังกฤษ สาขาสังคมวิทยา ได้พัฒนาวิธีวิทยาในการศึกษาชาติพันธุ์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางสังคม และปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ การศึกษาความหมายและการตีความ ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิต เพื่อที่จะเข้าใจประสบการณ์ของผู้คน และสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น

ในเวลาเดียวกันนั้น การแพร่หลายของระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณก็ยังคงมีอิทธิพลอย่างสูง ปฏิฐานนิยมกลายเป็นความคิดที่ครอบงำในการวิจัยทางสังคม และการวิจัยเชิงคุณภาพมักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ไม่หนักแน่น (soft) และไม่เป็นวิทยาศาสตร์ (unscientific) นักวิจัยเชิงคุณภาพบางคน เช่น Bogdan and Taylor, 1975; Cicourel, 1964; Glaser and Strauss, 1976 พยายามสร้างแบบแผนให้ระเบียบวิธีวิจัยเช่น ให้ความสำคัญและเข้มงวดในการเก็บข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์ ซึ่ง Denzin and Lincoln (1994) เรียกช่วงนี้ว่า 'modernist' อย่างไรก็ดีตาม ในช่วงทศวรรษ 1970 นั้น แนวคิดปฏิฐานนิยมเองก็ถูกตั้งคำถามเช่นกัน

จวบจนช่วงทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 การวิจัยเชิงคุณภาพก็ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายใน British psychological research practice และต่อจากนั้นอาจใช้คำว่า เกิดการ “ปะทุขึ้น” ของความสนใจในการวิจัยเชิงคุณภาพ และมีการเติบโตอย่างรวดเร็วในการประยุกต์ใช้กับการแสวงหาความรู้ในสาขาจิตวิทยา และต่อมาก็ถูกนำมาใช้ในจิตวิทยาคลินิก และจิตวิทยาการศึกษาด้วย

สิ่งที่ผู้เขียนวางพื้นฐานในบทนี้ ก่อให้เกิดคำถามที่ผู้วิจารณ์สงสัยมานานแล้ว และคิดว่าอาจเป็นประเด็นที่วงวิชาการไม่ให้ความสนใจแล้วก็เป็นได้ นั่นคือการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ควรใช้วิธีการแสวงหาความรู้โดยมีฐานคิดแบบปฏิฐานนิยม (positivism) หรือการแสวงหาความรู้โดยมีฐานคิดทางเลือกแบบอื่นๆ (เช่น ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา ทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาวัฒนธรรม จิตวิทยา ทฤษฎีสตรีนิยม) แต่สิ่งที่สรุปได้ก็คือฐานคิดแบบปฏิฐานนิยมเข้มข้นมากในทุกๆ ศาสตร์ (แม้กระทั่งศาสตร์ที่พยายามจะหลุดพ้นไปจากฐานคิดนี้ เช่น สังคมศาสตร์ และโดยเฉพาะสาขามานุษยวิทยา) และเห็นได้ชัดเจนในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีวิจัยทางสังคม กล่าวคือ ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณประเด็นเกี่ยวกับ validity และ reliability นับเป็นคุณลักษณะสำคัญที่จะทำให้นักวิจัยเป็นที่เชื่อถือและยอมรับ และกระบวนการทำให้เกิด validity และ reliability ล้วนอยู่ภายใต้กรอบคิดของปฏิฐานนิยม เช่น แม้ในกระบวนการ

วิจัยเชิงคุณภาพก็ต้องมีการตรวจสอบสามเส้า ซึ่งตามความเห็นของผู้วิจารณ์แล้ว เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะตรวจสอบได้ เพราะฐานคิดของการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาโดยให้ความสำคัญกับการตีความ การให้ความหมายของความคิดที่อยู่เบื้องหลังของพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งความคิดของมนุษย์หาความคงที่ได้ยาก

ดังนั้นวิธีการตรวจสอบข้อมูลที่มีนักวิชาการเสนอในการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การตรวจสอบสามเส้า โดยให้ผู้วิจัยคนละคนไปถามผู้ให้สัมภาษณ์คนเดียวกัน ก็มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะได้ข้อมูลต่างกัน เพราะผู้ให้สัมภาษณ์อาจจะประเมินผู้วิจัยไม่เหมือนกัน และเลือกที่จะตอบคำถามตามที่ผู้ให้สัมภาษณ์คิดว่าเหมาะสม เป็นต้น ผู้วิจารณ์จึงมีความเห็นว่า การตรวจสอบในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ คงต้องใช้ระบบ honor อย่างเดียว ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดอย่างมากในการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่เราควรต้องยอมรับมัน มิฉะนั้นแทนที่เราจะใช้เวลาและสมองไปกับการวิเคราะห์และการหาข้อมูล เราก็ต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งไปกับการต้องพิสูจน์ให้ผู้คนที่เชื่อมั่นในงานวิจัยของเรา (ซึ่งก็ไม่ค่อยจะได้ผลนัก) เราควรสร้างข้อตกลงเกี่ยวกับประเด็นนี้ให้ชัดเจนในระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะหากเรายอมรับเกณฑ์การตรวจสอบข้อมูลเช่นที่เป็นอยู่ ก็เท่ากับเรายังหลุดไม่พ้นฐานคิดปฏิฐานนิยม

หรือถึงที่สุดแล้วปฏิฐานนิยม อาจเป็นหนทางที่ดีที่สุด (เท่าที่มนุษย์มีในตอนนั้น) ในการดำรงอยู่ในโลกนี้ร่วมกับมนุษย์คนอื่น ๆ เพราะจะได้ไม่ต้องถกเถียงกันในเรื่องที่พิสูจน์หรือตกลงกันไม่ได้ หรือเราก็ควรอย่างมีความหวังกับกระแสใหม่ๆ ของโลกว่ามันอาจทำให้เรารู้จักมนุษย์มากขึ้น เช่น กระแสการต่อต้านทุนนิยมโลก ที่มีการก่อตัวในยุโรป (อังกฤษ) และอเมริกา และกว้างขวางขึ้นเรื่อยๆ หรือ กระแสที่เกิดขึ้นจากความไม่พอใจต่อความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ จนแผ่กว้างไปถึงการตั้งคำถามกับปรัชญาเกี่ยวกับการมีอยู่ของชีวิตและชีวิตที่ควรจะเป็นเช่น กลุ่ม Occupy Wall Street

บทที่ 2 “The Applications of Qualitative Methods to Social Research” โดย Jane Ritchie เสนอว่าจวบจนระยะหลังของศตวรรษที่ 20 มีหลักฐานว่าวิธีวิจัยเชิงคุณภาพถูกนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยสังคมมากขึ้น แต่ถูกมองว่าเน้นในด้านการพัฒนาทฤษฎีทางสังคมมากกว่าการเน้นประยุกต์ใช้ในแต่ละสภาพสังคม

มีการกล่าวถึงกลยุทธ์ของการดำเนินการวิจัยอยู่หลายประการ ได้แก่ แนวคิดในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพอาจสามารถแบ่งได้กว้างๆ เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกมีจุดเน้นที่ข้อมูลซึ่งปรากฏอย่างเป็นธรรมชาติ (ตัวอย่างเช่น การสังเกต การวิเคราะห์เอกสาร การวิเคราะห์วาทกรรม) กลุ่มที่ 2 นำผลที่ได้จากการศึกษากรณีอื่นมาเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล (ตัวอย่างเช่น ข้อมูลแบบเล่าเรื่อง การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม) แต่ละแนวคิดและวิธีวิจัยในแต่ละกลุ่ม ข้อมูลที่ได้จากแต่ละแบบก็จะเหมาะสมกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่แตกต่างกันไป กลยุทธ์ประการหนึ่งคือมีการกล่าวถึงความรู้ที่ใช้สถิติ หรือการวิจัยเชิงปริมาณ ว่าหากมีความเหมาะสมก็นำมาใช้ได้ แต่สิ่งสำคัญจะต้องตระหนักว่าแต่ละวิธี เสนอการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกโดยวิถีทางที่แตกต่างกัน

เนื้อหาตั้งแต่**บทที่ 3** “Design Issues” ที่เขียนโดย Jane Lewis **บทที่ 4** “Designing and Selecting Samples” โดย Jane Ritchie, Jane Lewis and Gillian Elam **บทที่ 5** “Designing Fieldwork Strategies and Materials” โดย Sue Arthur and James Nazroo **บทที่ 6** “In-depth Interviews” โดย Robin Legard, Jill Keegan and Kit Ward **บทที่ 7** “Focus Groups” โดย Helen

Finch and Jane Lewis บทที่ 8 “Analysis : Practices, Principles and Processes” โดย Liz Spencer, Jane Ritchie and William O'Connor จนถึง บทที่ 9 “Carrying out Qualitative Analysis” ที่เขียนโดย Jane Ritchie, Liz Spencer and William O'Connor เป็นการให้รายละเอียดในกระบวนการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นเรื่องทางเทคนิค โดยเฉพาะในบทที่ 8 อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมวิธีการหลักๆ ไม่แตกต่างจากหนังสือที่แนะนำการทำวิจัยเชิงคุณภาพหลายๆ เล่ม แต่มีบางประเด็นในบางบทที่ควรนำมากล่าวถึงในที่นี้ เช่น ในบทที่ 3 กล่าวว่า การออกแบบการวิจัยที่ดี คือ การให้ความหมายหรือคำจำกัดความอย่างชัดเจนและมีความสอดคล้องระหว่างคำถามวิจัยและระเบียบวิธีวิจัย แต่การวิจัยสังคมมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรายังไม่เคยรู้หรือไม่คุ้นเคย และการวิจัยเชิงคุณภาพก็มีความได้เปรียบที่แตกต่างไปจากการวิจัยแบบอื่น ซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะคือมีความยืดหยุ่น การออกแบบงานวิจัย จึงมีใช้ดำเนินไปโดยสามารถแยกออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นขั้นตอนที่ชัดเจน แต่จะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันตลอดในประเด็นของคำถามวิจัย ลักษณะของคำถามวิจัย มีดังนี้ ชัดเจน เข้าใจง่าย ไม่คลุมเครือ ไม่กำกวม มีจุดเน้นที่ชัด แต่ต้องไม่แคบจนเกินไป เป็นรูปธรรม สามารถเก็บข้อมูลได้ ไม่เป็นนามธรรมจนเกินไป ตรงประเด็น และมีประโยชน์ เช่น ประโยชน์ในด้านนโยบาย การนำไปปฏิบัติ หรือการพัฒนาทฤษฎีทางสังคม เป็นเรื่องที่พอจะดำเนินการได้ หรือมีทางเป็นไปได้ และมีแหล่ง ข้อมูล ฯลฯ คุณค่าของงานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจมากกว่าที่จะค้นหาความแตกต่างใดๆ ที่สามารถวัดได้ การศึกษาที่เป็นกรณีศึกษาจะเกี่ยวข้องกับการใช้แง่มุม หรือทัศนะที่หลากหลาย ที่มีที่มาในสภาพสังคมซึ่งมีลักษณะเฉพาะ สืบหารายละเอียดเพื่อทำความเข้าใจอย่างรอบด้าน และตามบริบทของแต่ละที่

ในบทที่ 6 “In-depth Interviews” ผู้เขียนกล่าวว่าการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกต้องการความหลากหลายและความท้าทายทางด้านคุณภาพของข้อมูลจากนักวิจัยทั้งหลาย ทักษะที่สำคัญคือ ความสามารถที่จะฟังและจับความได้ (to listen and to hear) ผู้สัมภาษณ์ควรควบคุมทิศทางของการพูดคุยได้ และควรมีบทบาทเป็นผู้ฟังที่ดีมากกว่าผู้พูด ส่วนในบทที่ 7 “Focus Groups” Helen Finch and Jane Lewis กล่าวถึงลักษณะของ Focus Groups และแนะนำรายละเอียดในการทำ Focus Groups เป็นขั้นตอน (stages of a focus group) ขั้นตอนในกระบวนการสนทนากลุ่มที่แตกต่างและเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มสามารถจะดำเนินต่อไป และใช้ประโยชน์จากแต่ละขั้นตอนเหล่านั้น ที่มีรูปแบบที่เป็นประโยชน์และก่อให้เกิดผลสืบเนื่องตามมา 5 ขั้น ได้แก่ forming, storming, norming, performing และ adjourning แต่ละขั้นตอนบรรยายไว้พร้อมให้ตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น ขั้นที่หนึ่ง forming เป็นขั้นตอนที่แต่ละคนจะมีท่าทีระมัดระวังตัว รู้สึกเกรียติ กังวล ให้ความสนใจในการมารวมกลุ่มกัน และการที่แต่ละคนได้รับการเลือกเข้ากลุ่มซึ่งหมายถึงการได้รับการยอมรับ ในขั้นนี้ทุกคนจะตั้งใจฟังผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator) เพียงอย่างเดียว ยังไม่ให้ความสนใจสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่ม บางครั้งบางครั้ง คนก็จะมีปฏิกิริยาต่อความกังวลที่เกิดขึ้นด้วยการคุยโว โอ้อวด บางทีอาจวางท่าหรือดูหมิ่นต่อประเด็นที่จะพูดคุย หรือ ขั้นที่สอง storming เป็นช่วงที่ตึงเครียดมีการวิจารณ์ถกเถียง อาจเป็นการเสนอหลายๆ วิธีการ จะเกิดบรรยากาศที่เสียเปรียบจากการยอมรับบทบาทที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น บทบาทของ ‘ผู้เชี่ยวชาญ’ ในเรื่องที่ถูกพูดคุย ความแตกต่างที่มีมาก อาจจะถูกกระตุ้นออกมาได้มากในขั้นนี้ ซึ่งอาจจะกลายเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อไป แต่ความแตกต่างเหล่านี้อาจลดน้อยลงในตอนต่อมา เป็นต้น

บทที่ 10 “Generalising from Qualitative Research” เขียนโดย *Jane Lewis and Jane Ritchie* กล่าวว่า มีความหลากหลายอย่างมาก ระหว่างนักวิจัยเชิงคุณภาพที่จะไปผูกติดอยู่กับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพที่จะใช้ข้อสรุปจากการศึกษาเพียงเรื่องเดียวไปอธิบายกลุ่มตัวอย่างหรือบริบทที่กว้างขวางกว่า และแม้ว่าการวิจัยเชิงคุณภาพจะสามารถค้นพบและสามารถหาข้อมูลมาสนับสนุนข้อสรุปที่กว้างขึ้นได้ โดยส่วนใหญ่เป็นเพราะการมอง (ซึ่งพิจารณาตามความสำคัญ) ในการสรุปโดยทั่วไป อยู่ภายใต้อิทธิพลอันเข้มแข็งด้วยหลักการของ epistemology และ ontology

ผลที่ตามมาจึงไม่เป็นที่แน่ชัดและไม่อาจตกลงร่วมกันในกฎพื้นฐาน สำหรับเงื่อนไขต่างๆ ภายใต้อะไรก็ตาม หรือข้อค้นพบ ที่จะสามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่กว้างๆ ได้ หรือ การบอกได้ว่ากระบวนการศึกษานั้นเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง

ประเด็นเกี่ยวกับความมีเหตุผล ความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของข้อมูล เป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าข้อมูลเชิงคุณภาพ วิธีเก็บข้อมูลตลอดจนการวิเคราะห์นั้น ประเด็นที่จะศึกษาถูกประเมินเกี่ยวกับความแม่นยำและความน่าเชื่อถือโดยตลอดอยู่แล้ว ซึ่งควรจะนำผลการศึกษาที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพมาทำให้เป็นระบบที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว สิ่งนี้ช่วยให้ผู้เขียนนิยามแนวคิดใหม่ขึ้นมาได้ ที่จะสนับสนุนให้เกิดความน่าเชื่อถือและความแม่นยำ นั่นคือการแสดงให้เห็นเส้นทางในการวิเคราะห์และระดับของการตีความ การตรวจสอบการออกแบบวิจัย และการควบคุมดูแล สิ่งที่เป็นไปได้คือจะได้ข้อสรุปที่แม่นยำตรงสมเหตุสมผล

บทนี้เป็นบทที่อ่านแล้วสรุปยากที่สุด เพราะผู้เขียนไม่ได้ระบุชัดเจนว่าการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถนำไป generalization ได้หรือไม่ เพียงแต่แนะนำไว้ว่าหากจะนำไป generalization ต้องทำให้เกิดความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของข้อค้นพบ ซึ่งผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าโดยภาพรวมแล้วการนำผลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพไปอธิบายกลุ่มประชากร บริบท หรือทฤษฎีทางสังคมที่กว้างกว่าไม่น่าจะทำได้ เพราะสนามวิจัยแต่ละแห่งล้วนไม่เหมือนกัน และมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ผลการศึกษาที่ได้จึงไม่น่าจะนำไป generalization ได้ แต่อย่างไรก็ตาม จากการที่ผู้วิจารณ์เคยเก็บข้อมูลในสลัม 4 แห่งในกรุงเทพมหานคร และจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสลัมในกรุงเทพมหานคร พบว่ามีหลายประเด็นที่เหมือนกันทำให้เห็นว่าผลการศึกษาสลัม 4 แห่งน่าจะนำไป generalization ได้ในระดับสูงทีเดียว แม้ว่ารายละเอียดบางอย่างจะแตกต่างกันไปในสลัมแต่ละแห่ง เช่น ภูมิลาเนาเดิมของคนในสลัม ภูมิหลังของการอพยพเข้ามาอยู่ในสลัม ปัญหาที่กำลังเผชิญ เป็นต้น

หรือกรณีการศึกษาประเด็น เพศภาวะ (gender) ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ก็พบลักษณะร่วมบางประการของผู้หญิงในภูมิภาคนี้ แม้ว่าจะแบ่งเป็นหลายกลุ่ม หลายชนชั้น หลายชาติพันธุ์ แต่ผู้หญิงในภูมิภาคนี้ก็แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากผู้หญิงในโลกอาหรับ หรือผู้หญิงในโลกตะวันตก เป็นต้น

บทสุดท้าย **บทที่ 11** “Reporting and Presenting Qualitative Data” เขียนโดย *Clarissa White, Kandy Woodfield and Jane Ritchie* กล่าวถึงการเขียนรายงานว่าเป็นขั้นตอนของการเปิดโอกาสสำหรับความคิดที่จะขยายออกไปอีก หากข้อมูลจะมีการวิเคราะห์ใหม่ มีการประเมิน หรือมีการกำหนดใหม่ และรวบรวมข้อมูลทั้งหมดเข้าสู่โครงสร้างที่เชื่อมโยงหรือสอดคล้องกัน อันจะนำไปสู่ผู้อ่านที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

การเขียนรายงานนับเป็นการเดินทางอันต่อเนื่องของการตีความ การให้ความหมาย และความต่อเนื่องของการต้องการข้อมูลที่ต้องจำแนกออกเป็นประเภทรวมทั้งการค้นหาข้อมูลอย่างไม่สิ้นสุด

ธรรมชาติของข้อมูลเชิงคุณภาพต้องการหาหนทางที่จะบอกกล่าวเล่าเรื่องราวของการวิจัย ในแบบที่ชัดเจนและเป็นที่น่าเชื่อถือ และการที่จะทำอย่างนั้นได้ เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีความลุ่มลึกมีข้อมูลที่มากพอ ควรมีรายละเอียดของข้อมูลที่เป็นข้อมูลดิบจากภาคสนาม ซึ่งทั้งหมดนี้จะต้องถูกเปิดเผยในขณะที่ต้องระมัดระวังว่าต้องมาให้ถูกทางของดุลยภาพระหว่างการบรรยายและการตีความ

โดยสรุปหนังสือเล่มนี้ เป็นการแนะนำให้เรารู้จักกับงานวิจัยเชิงคุณภาพ บอกถึงรากฐานความเป็นมาของปรัชญาการวิจัย ทั้งเป็นคู่มือประเภท “how to” มีตัวอย่างพอควร และท้ายบทยังมี key term, key concept เป็นการช่วยสรุปประเด็นอีกด้วย หากจะอ่านเป็นพื้นฐานก็เหมาะสม หรือหากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพมาบ้าง ก็มีรายละเอียดและปัญหาที่พบให้ผู้อ่านเรียนรู้ได้เช่นกัน จึงเหมาะทั้งกับผู้ที่เพิ่งเริ่มทำวิจัยเชิงคุณภาพและผู้ที่ต้องการเทคนิคเพิ่มเติมเพื่อเอื้อต่อการทำงานให้ดียิ่งขึ้น